

Warszawa, dnia 29.02.2012

WD. 5130.1.1.2012

DECYZJA NR 173 / 2012

Na podstawie przepisów art. 89 pkt. 2, art. 91 ust. 4 pkt. 3 i 4, art. 9 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2003r. Nr 162, poz. 1568 - z póź. zm.), w trybie art. 104 Kodeksu postępowania administracyjnego (tekst jednolity: Dz. U. z 2000r. Nr 98 poz. 1071 - z póź. zm.), w wyniku postępowania administracyjnego przeprowadzonego na wniosek Prezydenta Miasta Stołecznego Warszawy

Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków

orzeka:

wpisać do rejestru zabytków nieruchomych województwa mazowieckiego Cmentarz Powstańców Warszawy, założony w l. 1946 – 1960, położony w Warszawie w dzielnicy Wola.

- Niniejszym wpisem obejmuje się obszar w granicach działek ewidencyjnych 11/3 oraz 14/2, obręb 6-07-10 (o łącznej pow. 2.9026 ha), ukształtowany we wskazanym okresie, wraz z wszelkimi komponentami decydującymi o jego historycznym charakterze (dyspozycja funkcjonalna, układ alej, rozplanowanie mogił, pomników i nasadzeń zieleni), oznaczony linią w kolorze czerwonym.
- Załącznik graficzny do niniejszej decyzji stanowi jej integralną część.

Uzasadnienie

W dniu 02.01.2012 r. do Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Warszawie wpłynął wniosek Prezydenta Miasta Stołecznego Warszawy, będącego właścicielem terenu Cmentarza Powstańców Warszawy na Woli przy ulicy Wolskiej 174/176 (działka nr ew. 14/2 z obrębu 6-07-10) oraz gospodarującego działką nr ew. 11/3 z obrębu 6-07-10 w imieniu Skarbu Państwa, o wpisanie ww. nekropolii do rejestru zabytków nieruchomych województwa mazowieckiego. Do wniosku została dołączona „Ewidencja Cmentarza Powstańców Warszawy na Woli” autorstwa Macieja Świątkowskiego, wykonana w 2011 r. W dniu 20.01.2012 r. dokonano oględzin przedmiotowego obiektu, zakończonych sporządzeniem i podpisaniem protokołu.

Cmentarz Powstańców Warszawy na Woli założony został w 1946 roku. Stanowi miejsce pochówku żołnierzy Armii Krajowej oraz cywilnych ofiar Powstania Warszawskiego z 1944 roku. W obrębie całego cmentarza spoczywają, pogrzebane w 177 zbiorowych mogiłach, szczątki ponad 100 tysięcy osób. W kurhanie, znajdującym się w północnej części nekropolii, zgrupowanych jest ok. 12 ton prochów, co odpowiada liczbie ok. 50 tysięcy osób. Cmentarz Powstańców Warszawy jest także miejscem inhumacji żołnierzy polskich kampanii wrześniowej 1939 roku i walk o Warszawę 1945 roku, Żydów rozstrzeliwanych przez Niemców w latach 1939-1943 na terenach ówczesnego stadionu „Skra” przy ulicy Okopowej oraz więźniów Pawiaka. Ilustruje równocześnie postawę władz PRL-u wobec konieczności upamiętnienia tych ofiar, w szczególności bohaterów Powstania Warszawskiego.

Nekropolia, założona w 1946 r. i ukończona w 1960 r., stanowi zamkniętą formę, charakterystyczną dla cmentarzy wojennych z różnych epok historycznych. Cmentarz powstańczy w obecnych granicach i kształcie składa się z dwóch odmiennych w kompozycji i funkcji części – regularnej, zagospodarowanej jako układ kwater mogił zbiorowych oraz pejzażowej dolinki ze stawem. Oba człony nekropolii stanowią uzupełniającą się strukturalnie całość. Cmentarz zajmuje obszar 2.9026 ha. Nie jest on ogrodzony i posiada swobodny dostęp od strony ulic Wolskiej i Sowińskiego

Część nekropolii pełniącą funkcję cmentarza obejmuje: kwatery mogił poległych, gaj dębowy, pomnik Polegli Niepokonani autorstwa Gustawa Zemły, kurhan kryjący prochy poległych oraz pomnik – ołtarz autorstwa Tadeusza Wyrzykowskiego.

W 1960 r. na mogiłach zostały ustawione rzędy jednakowych w formie kamiennych tablic wykonanych z piaskowca, również według projektu Tadeusza Wyrzykowskiego. Mogiłę, upamiętniającą pomordowanych Żydów, wyodrębnia tablica w formie macewy. Przy symbolicznym gaju dębowym wznosi się kopiec – będący kurhanem popiołów przykryty kamiennym brukiem nawiązującym do bruku warszawskich ulic. Na jego szczycie usytuowany jest pomnik *Polegli Niepokonani*, z 1973 r., autorstwa rzeźbiarza Gustawa Zemły. Jest to monumentalna rzeźba przedstawiająca półleżącą postać konającego mężczyzny z rozdartą piersią, trzymającego w uniesionej prawej dłoni tarczę. Za posągami znajduje się barykada z wyrwą, którą załamał ranny powstaniec. Kompozycja jest alegorią poświęcenia i walki obronnej powstańców oraz ludności cywilnej Warszawy. Pod murem Cmentarza Wolskiego, w dębowym gaju, na osi pomnika oraz głównej osi widokowej z pierwotnego założenia, usytuowany jest pomnik – kamienny ołtarz z krzyżem i emblematem Polski Walczącej umieszczonym na czarnej, kamiennej płycie. Został on zaprojektowany przez Tadeusza Wyrzykowskiego i ustawiony w 2004 roku, z okazji 60-tej rocznicy Powstania.

Szata roślinna cmentarza jest kompozycją zamkniętą, ascetyczną pod względem doboru gatunków drzew i krzewów. Główny element kompozycji – symboliczny gaj w centralnej części cmentarza tworzą rzędowo sadzone dęby czerwone (*Quercus rubra*). Przy kurhanie znajdują się dęby piramidalne – (*Quercus robur Fastigiata*). Dęby piramidalne podkreślają także układ kwater mogił przyległych do muru cmentarza wolskiego. Kwatery zbiorowych mogił wyróżnia natomiast rząd żywotników (*Thuja occidentalis*) oraz żywopłoty formowane z grabów zwyczajnych (*Carpinus betulus*). Większe różnicowanie gatunków drzew i krzewów wprowadzono w pejzażowej części kompozycji, gdzie zestawiono dęby czerwone i szypułkowe (*Quercus rubra* i *Quercus robur*), lipy drobnolistne (*Tilia cordata*) oraz klony zwyczajne (*Acer platanoides*), przerośnięte obecnie samosiewem klonów jesionolistnych i czeremchy. Układ szaty roślinnej wzbogacono grupami jałowców sabińskich (*Juniperus sabina*), berberysu thunberga (*Berberis thunbergii*), róż i irg.

Pierwotnie zaprojektowanie nekropolii powierzono architektowi Romualdowi Guttowi i Alinie Szolcównie, architektowi zieleni. Projekt zakładał monumentalną nekropolię połączoną z pejzażowym parkiem, rozciągającym się między Cmentarzem Wolskim, ulicą Redutową oraz ulicą Wolską, z kwaterami mogił usytuowanymi na całej projektowanej powierzchni. Około 1956 roku obszar cmentarza został zmniejszony do obecnego stanu. Z projektu Gutta i Szolcówny zrealizowano tylko aleję główną (obecnie w większości znajdującą się na terenie parku miejskiego), kilka ścieżek między kwaterami, a dawną gliniankę zamieniono na staw. Przestrzeń, między ulicami Redutową i Sowińskiego, została pozbawiona pierwotnej funkcji i przeznaczona na urządzenie skweru. Po 1960 roku podjęto decyzję o uporządkowaniu cmentarza w zawężonych granicach. Przyjęty został nowy projekt koncepcyjny, opracowany przez Tadeusza Wyrzykowskiego, który w swoim studium wykorzystał elementy wcześniejszego projektu Romualda Gutta i Aliny Szoltzówny. Postawiono, wykonane z piaskowca, tablice ze znakiem Krzyża Grunwaldu – odznaczenia państwowego, które w genezie swojej związane było z Gwardią Ludową. Pod znakiem Krzyża Grunwaldu umieszczono napisy: *Polegli w walce o wolność w powstaniu warszawskim 1944 r.*

Pierwotnie miejsce pamięci przeznaczone było na pochówki osób ekshumowanych z ulic i placów Warszawy, poległych głównie podczas Powstania Warszawskiego. Pierwsze pochówki na cmentarzu odbyły się w listopadzie 1945 i trwały do początku l. 50. Nieprzychylna pamięci powstańczej polityka władz PRL-u sprawiła, że oryginalna idea cmentarza, jako uhonorowania poległych w walce powstańców uległa zatarciu. Nekropolia stała się nie tylko miejscem spoczynku Warszawiaków i żołnierzy biorących udział w Powstaniu Warszawskim, ale też innych ofiar II wojny światowej z lat 1939-1945. Wszystkie osoby grzebano anonimowo, mimo iż w wielu

przypadkach udało się ustalić nazwiska, pseudonimy, daty i miejsca pierwotnego pochówku. Dotyczyło to zwłaszcza żołnierzy Armii Krajowej.

Do roku 1960 przedmiotowy cmentarz oficjalnie utrzymywany był w stanie zapomnienia i zaniedbania. Na kwaterach mogił zbiorowych nie było żadnych tablic i symboli upamiętniających ofiary. Obowiązywał całkowity zakaz wystawiania pomników czy symbolicznych krzyży, a służba cmentarna zobowiązana była do usuwania i niszczenia ich. Mimo uporządkowano cmentarza w 1960 r. i ustawieniu tablic na mogiłach (w większości bez nazwisk poległych), nadal nie był on oznaczony na planach Warszawy ani w terenie. Informacje o jego charakterze umieszczone były w głębi, w miejscach celowo mało eksponowanych. Płyty nagrobne nosiły zafałszowany, zmanipulowany obraz historii za pomocą przekłamań i nieścisłości w podawanych datach czy miejscach. Pominięte były znaki powstańcze oraz zatajane nazwiska poległych. Dopiero w 2001 r. na pomniku-barykadzie i na tarczy posągu Polegli Niepokonani umieszczony został znak Polski Walczącej. W 2004 r. od strony ulicy Wolskiej, na osi pejzażowej części cmentarza ustawiono kamienny blok informujący o Cmentarzu Powstańców Warszawy 1944 roku.

Cmentarz stanowi szczególne świadectwo minionej epoki – Powstania Warszawskiego 1944 roku i jego ofiar. Jest także świadectwem próby zafałszowania przez polskie władze epoki stalinizmu pamięci i historii związanej z tym wydarzeniem.

W myśl art. 9 ust. 1 w/w ustawy do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Zgodnie z art. 6 ust. 1 pkt. 1 lit. f w/w ustawy, ochronie i opiece podlegają bez względu na stan zachowania zabytki nieruchome będące, w szczególności, cmentarzami. Z uwagi na wartości historyczne - jako miejsce upamiętnienia polskich żołnierzy i cywilów, którzy zginęli podczas II wojny światowej, w tym uczestników Powstania Warszawskiego – Cmentarz Powstańców Warszawy na Woli odpowiada definicji legalnej zabytku zawartej w art. 3 ust. 1 i 2 w/w ustawy i podlega ochronie prawnej. Wobec powyższego orzeczono jak w sentencji.

Od decyzji niniejszej przysługuje stronom, na podstawie art. 127 KPA, odwołanie do Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, które należy złożyć za pośrednictwem tutejszego urzędu zgodnie z art. 129 § 2 KPA w terminie 14 dni od doręczenia przedmiotowej decyzji.

UWAGA NUMER REJESTRU ZABYTEKÓW JEST NADAWANY PO STWIERDZENIU WYKONALNOŚCI NINIEJSZEJ DECYZJI

Załącznik:

1. Załącznik graficzny
2. Pouczenie o skutkach wpisu do rejestru

MAZOWIECKI WOJEWÓDZKI
KONSERWATOR ZABYTEKÓW
Rafał Nadolny

Otrzymują:

1. Prezydent m. st. Warszawy – Pani Hanna Gronkiewicz-Waltz, Urząd m. st. Warszawy, Plac Bankowy 3/5, 00-950 Warszawa
2. 5x WUOZ a/a (nr rej,teczka obiektu, kataster, KW, NID)

Do wiadomości:

1. Stołeczny Konserwator Zabytków –Pani Ewa Nekanda -Trepka, Urząd m. st. Warszawy – BSKZ, ul. Nowy Świat 18/20, 00-373 Warszawa
2. 2x Urząd m. st. Warszawy w Dzielnicy Wola, Burmistrz, WAiB, Solidarności Al 90, 00-003 Warszawa
3. Wojewoda Mazowiecki – Pan Jacek Kozłowski, Plac Bankowy 3/5, 00-950 Warszawa
4. Sekretarz Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa – Pan Andrzej Kunert, ul. Wspólna 2, 00-926 Warszawa
5. Zarząd Cmentarzy Komunalnych w Warszawie, ul. Powązkowska 43/45, 01-797 Warszawa
6. Wydział Polityki Społecznej Mazowiecki Urząd Wojewódzki w Warszawie, Czerniakowska 44, 00-717 Warszaw

Załącznik graficzny do decyzji MWKZ nr 173/2012 z dn. 29.02.2012 r. wpisującej do rejestru zabytków nieruchomości województwa mazowieckiego Cmentarz Powstańców Warszawy, założony w l. 1946 – 1960, położony w Warszawie w dzielnicy Wola.

_____ obszar wpisany do rejestru zabytków

MAZOWIECKI WOJEWÓDZKI
KONSERWATOR ZABYTKÓW

Rafał Nadolny